

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ambtenaren, particuliere werknemers, werklozen en arbeidsongeschikten - thuisblijvers en kiezers in slechte tijden

Rosenthal, U.

Citation

Rosenthal, U. (1983). Ambtenaren, particuliere werknemers, werklozen en arbeidsongeschikten - thuisblijvers en kiezers in slechte tijden. *Acta Politica*, 18: 1983(2), 229-241. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452351>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452351>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

het ene strijdpunt, dat zou kunnen leiden tot de keuze van de ene partij, terwijl hun mening over een ander strijdpunt tot de keuze van juist een andere partij zou leiden. Het was ons in dit bestek niet mogelijk na te gaan hoe in zo'n situatie de individuele afweging plaats vindt en hoe de uiteindelijke keuze wordt gemaakt. Deze beperking heeft tot gevolg, dat uit de aanwezigheid van een sterk verband tussen standpunten en partijkeuze bij drie van de vier onderzochte strijdpunten (partiële beleidsrationaliteit) geen gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden voor de samenhang tussen al deze standpunten gezamenlijk en de uiteindelijke stemkeuze (volledige beleidsrationaliteit).

Voor alle vier strijdpunten bleek de mate van betrokkenheid door de jaren heen groot. De conflictgraad verschilde echter per strijdpunt en per tijdstip. Ten aanzien van abortus is een verschuiving bespeurbaar van een tweetoppige verdeling (polarisatie) naar een scheve verdeling ten gunste van volledige beslissingsvrijheid van de vrouw. Ten aanzien van inkomensverschillen heeft een verschuiving plaats, van een scheve verdeling ten gunste van een grote meerderheid voor nivellering in 1972 naar een meer gepolariseerde verdeling tussen voorstanders en tegenstanders in 1982. Met betrekking tot kernenergie ontwikkelt zich langzaam een scheve verdeling ten gunste van een meerderheid tegen uitbreiding van het aantal kerncentrales. Ten aanzien van kernbewapening is sprake van polarisatie tussen voorstanders en tegenstanders. Ten opzichte van de meest extreme opvatting, 'opvoering van de kernbewapening om de onderhandelingspositie met het oog op ontwapening te versterken', bestaat een scheve verdeling ten gunste van een meerderheid van tegenstanders.

Ambtenaren, particuliere werknemers, werklozen en arbeidsongeschikten

Thuisblijvers en kiezers in slechte tijden

U. Rosenthal

Inleiding

De revolutie van de stijgende verwachtingen is ook in dit land de laatste jaren omgeslagen in een revolutie van dalende verwachtingen (Sociaal Cultureel Rapport 1980 en 1982). Tijdens de verkiezingscampagne van augustus-september 1982 overtreffen de politieke partijen elkaar in het schetsen van boze vooruitzichten. Weliswaar worden vlak voor de verkiezingsdag de scherpste dreigementen met betrekking tot salariskortingen en ont koppelingen enigermate afgezwakt; maar het electoraat gaat toch weinig opgewekt ter stembus.

Gemeten naar hun sociaal-economische positie gaan zeer uiteenlopende categorieën burgers ter stembus – of blijven thuis. Van het werkende deel der bevolking brengen werknemers, werkgevers en zelfstandigen uit de particuliere sector en ambtenaren (en trend-volgers) al dan niet hun stem uit. Langzamerhand gaat het slechts om een, zij het nog altijd aanzienlijk, deel van de bevolking. Bijna anderhalf miljoen burgers zijn immers werkloos of arbeidsongeschikt.

Bij hun beslissing om al dan niet te gaan stemmen en bij hun partijkeuze kunnen kiezers de standpunten van de partijen verdisconteren met betrekking tot de 'weg naar economisch herstel'. Ten aanzien van de inkomensontwikkeling willen de kleine linkse partijen (CPN, PSP, EVP) de lagere en middeninkomens ontzien ten koste van een forse achteruitgang van de hogere inkomens; daarbij mogen ambtenaren en trend-volgers niet anders behandeld worden dan de werknemers in de particuliere sector. De Partij van de Arbeid acht een jaarlijkse inkomensachteruitgang van 1% aanvaardbaar, mits de hoogste inkomens 4% inleveren. Zij wil eenzelfde inkomensontwikkeling voor werknemers in de publieke en particuliere sector. Het CDA bepleit een gemiddelde inkomensachteruitgang van jaarlijks 2%; D'66 wil de inkomens in ruil voor belastingverlaging bevr-

zen. De laatste twee partijen achten het onontkoombaar dat ambtenaren en trend-volgers met ingang van 1983 een extra bijdrage aan het economisch herstel leveren. Het CDA-D'66 kabinet wil de salarissen in de overheidssector bevroren en stelt daarbij geen belastingverlaging in het vooruitzicht. De VVD wil 2% jaarlijks op de inkomens korten; de lonen en salarissen in de publieke sector moeten drastischer terug dan die in het bedrijfsleven. De kleine rechtse partijen hebben nogal uiteenlopende opvattingen.

Voor degenen, die sociale uitkeringen ontvangen (onder wie werklozen en arbeidsongeschikten), is het strijdpunt inzake de koppeling van de minimumuitkeringen aan het minimumloon van bijzondere betekenis. De kleine linkse partijen, alsook de Partij van de Arbeid en D'66, vinden dat deze koppeling gehandhaafd moet blijven; de ministers van D'66 steunen evenwel de opvatting dat de bezuinigingen in de publieke sector voor een groot deel via een korting op de sociale uitkeringen zullen moeten geschieden. Ook het CDA acht een herziening van de uitkeringen onontkoombaar zonder exacte cijfers te noemen. De VVD wil, enkele uitzonderingen daargelaten, een onmiddellijke korting op de uitkeringen van 5%. Zowel in het CDA als in de VVD spreken de politieke leiders zich ervoor uit bij de bezuinigingen op de collectieve uitgaven vooral de sociale uitkeringen – en in iets mindere mate de ambtenarensalarissen – aan te pakken.

Los van de specifieke standpunten inzake de sociaal-economische problematiek zijn er globale ideologische verschillen tussen de partijen. Het CDA en in het bijzonder de VVD staken tijdens de campagne niet onder stoelen of banken dat 'de bureaucratie' bestreden zal moeten worden. Ambtenaren (en trend-volgers) vormen de personificatie van regels, regulering en bureaucratisme. In debatten over het terugdringen van de collectieve uitgaven en van de collectieve sector in het algemeen – 'kan de economie het dragen?' – lijken de overeenkomsten tussen ambtenaren en degenen, die afhankelijk zijn van een uitkering, de verschillen te overtreffen. Het CDA en de VVD lijken allen, die hun inkomens via de staat of via overdrachtsuitgaven verwerven, weinig te bieden te hebben.

Ambtenaren, particuliere werknemers, arbeidsongeschikten, werklozen: rationale (niet-)kiezers?

1. Stel dat de Nederlandse burgers zich zouden gedragen volgens het 'responsible party model': een rationale partijkeuze, gebaseerd op een juiste waarneming van de opvattingen van de partijen (Thomassen, 1976, p. 18). Stel tevens dat de hierboven geschetste problematiek het enige strijdpunt bij de verkiezingen betrof. Dan zouden wij in 1982 mogen

verwachten dat ambtenaren, arbeidsongeschikten en werklozen neigen in de richting van de Partij van de Arbeid en de kleinere linkse partijen, en dat zij zich afwenden van de VVD en in mindere mate van het CDA.

2. Bij de werknemers in de particuliere sector is affiniteit met de VVD te verwachten.

3. Zowel voor een aantal ambtenaren als voor een aantal werknemers in de particuliere sector gelden 'cross-pressures'. De belangrijkste cross-pressure is de hoogte van het inkomen; partijstandpunten ten aanzien van (de-)nivellering van inkomens spelen tevens een rol. Ambtenaren, die een hoog inkomen genieten, zullen zich aangesproken voelen door de opvattingen van de VVD en, in mindere mate, van het CDA. Dat de VVD in de collectieve sector in elk geval de uitkeringstrekkers in sterkere mate wil korten dan de ambtenarij, is vanuit dit oogpunt eveneens van belang. Onder de werknemers in de particuliere sector met een hoog inkomen zal bij de bovengenoemde condities de trend in de richting van de VVD bijzonder sterk zijn. Specifieke aandacht vergen particuliere werknemers in de lagere inkomenscategorieën. Deels gaat het hier om personen, die geconfronteerd worden met een reële werkloosheidsdreiging (Van Schendelen, 1982, pp. 156-180). Zouden zij anticiperen op de hoogte van een toekomstige uitkering, dan zouden zij gehecht moeten blijven aan de links georiënteerde partijen.

4. Bij de totnogtoe gepresenteerde overwegingen is geabstraheerd van keuzepatronen, die gebaseerd zijn op niet-economische en/of altruïstische motieven. Hier is te wijzen op de volgende mogelijkheden:

- ambtenaren neigen ertoe te stemmen op niet-extreme partijen;
- de eerder genoemde overwegingen passen wat betreft de ambtenarij in de trend naar een groter aandeel van de links-georiënteerde partijen;
- een groot contingent werklozen en arbeidsongeschikten roept bij velen het schrikbeeld op van de jaren dertig en van de opkomst van rechts extremisme (vergelijk Minderaa, 1982, pp. 21-65);
- de referentiegroep-theorie vraagt aandacht voor de mogelijkheid dat werklozen, arbeidsongeschikten en werknemers in bedreigde ondernemingen kiezen als behoorden zij tot de categorie werknemers met een niet-bedreigde baan.

5. Het is aannemelijk dat ambtenaren en werknemers in de particuliere sector eerder de gang naar de stembus zullen maken dan werklozen en arbeidsongeschikten. Het kiezersonderzoek stelt ons in de gelegenheid eveneens na te gaan of ambtenaren de gang naar de stembus als een onderdeel van hun publieke taak zien (morele opkomstplicht).

Bij een analyse van het politieke gedrag van de hierboven genoemde

categorieën is de vertekening van de steekproef van het kiezersonderzoek een probleem. Men mag veronderstellen dat bij voorbeeld WAO-ers en werklozen minder geneigd zullen zijn enquêteurs te woord te staan dan andere categorieën. Tabel 1 geeft het aandeel van de vier categorieën in het totale bestand van het kiezersonderzoek in 1982. Van het aantal werklozen van circa 750.000 zullen – bij ongeveer 30.000 werkloos geworden gastarbeiders en jongeren onder 18 jaar – zeker 450.000 stemgerechtigden zijn. Bij een aantal stemgerechtigden van ruim tien miljoen zou het aandeel van de werklozen 4-5% hebben moeten zijn. Eenzelfde rekenoefening zou voor de categorie WAO-ers tot een aandeel van circa 5,5% leiden.

Tabel 1: Ambtenaren, particuliere werknemers, WAO-ers en werklozen in het kiezersonderzoek 1982

	aantal	%
Ambtenaren	227	14.7
Particuliere werknemers	388	25.2
WAO-ers	65	4.2
Werklozen	40	2.6
Overigen (gepensioneerden, huisvrouwen, scholieren, etc.)	821	53.2
Totaal	1541	100.0

Actieven en niet-actieven: kiezers en thuisblijvers

Tabel 2 geeft het patroon van kiezers versus thuisblijvers voor de vier categorieën actieven en niet-actieven in 1982. Uit de tabel blijkt dat de ambtenarij relatief over-vertegenwoordigd is onder de kiezers en dat slechts twee op de drie werklozen naar de stembus is gegaan. De stem van de werklozen heeft bij de verkiezingen nog minder gesproken dan uit deze

Tabel 2: Actieven en niet-actieven: naar de stembus? (1982)

	Gestemd	Niet gestemd
Ambtenaren	94,3%	5,7%
Particuliere werknemers	86,1%	13,9%
WAO-ers	84,6%	15,4%
Werklozen	67,5%	32,5%
Respondenten totaal	89,-%	11,-%
Verkiezingen 8 september	80,6%	19,4%

cijfers blijkt. Vertekent het kiezersonderzoek immers voor alle categorieën ten gunste van het uitbrengen van hun stem versus niet opkomen (op 8 september 1982 bracht niet 89% – kiezersonderzoek – maar slechts 81% zijn stem uit), voor de werklozen geldt bovendien nog dat zij over-vertegenwoordigd zijn onder de niet-respondenten.

Een nadere analyse, waarbij met de inkomenspositie van de betrokkenen rekening wordt gehouden, is vanwege een hoge non-respons van de kant van de niet-actieven, slechts onder voorbehoud mogelijk.

De gegevens van tabel 3 – zij hebben betrekking op het inkomen van de huishouding waartoe men behoort – wijzen uit dat van de ambtenaren in de hogere inkomensklassen vrijwel allen in 1982 naar de stembus zijn gegaan.

Tabel 3: Actieven en niet-actieven: naar de stembus? (1982) (verdeling naar inkomenspositie) (percentages)

	Lage(re) inkomenspositie		Hoge(re)inkomenspositie		Totaal	
	Gestemd	Niet gestemd	Gestemd	Niet gestemd	Gestemd	Niet gestemd
Ambtenaren	90,6 ¹	9,4	97,2	2,8	94,3	5,7
Particuliere werknemers	85,4	14,6	86,6	13,4	86,1	13,9
WAO-ers	83,3	16,7	(91,7	8,3) ²	84,6	15,4
Werklozen	63,6	36,4	(85,7	14,3) ²	67,5	32,5

1. Leesvoorbeeld: van de ambtenaren met een lage(re) inkomenspositie is 90,6% gaan stemmen.

2. Geringe absolute aantallen maken analyse problematisch.

Werklozen met een laag inkomen (men moet hierbij stellig denken aan werklozen, die het moeten doen met een bijstandsuitkering en niet kunnen (mee)genieten van andere inkomsten), zijn de typische thuisblijvers. Van de werklozen in de op twee na laagste inkomensklasse (bij een verdeling van de inkomens in zes klassen) geeft de meerderheid te kennen niet gestemd te hebben. Gezien hun inkomenspositie zijn hier twee interpretaties mogelijk. Het kan zijn dat deze groep werklozen zich des te meer in de hoek gedrukt voelt, omdat anderen in de huishouding, waartoe zij behoren, het inkomen op een redelijk niveau brengen. Een tweede interpretatie richt zich op het penetreren van de werkloosheid in de (lagere) middenklassen, waar de burgerlijke subcultuur degenen, die werkloos worden, nog eens extra in de problemen en tot politieke passiviteit brengt. Een analyse,

waarbij niet de inkomenspositie, maar de sociale klasse waartoe men zichzelf rekent, het uitgangspunt vormt, geeft geen uitsluitsel over deze problematiek.¹

Actieven en niet-actieven: kiesgedrag

In paragraaf II is als hypothese gesteld dat werknemers in de publieke en werknemers in de particuliere sector, die zich in het stemhokje laten leiden door motieven van economisch eigenbelang, uiteenlopend kiesgedrag zullen vertonen. Ambtenaren trekken in de richting van de Partij van de Arbeid en van andere links georiënteerde partijen; werknemers in het bedrijfsleven in de richting van de VVD. De niet-actieven in de steekproef – WAO-ers en werklozen – zouden eenzelfde trend vertegenwoordigen als de ambtenaren.

Tabel 4: Actieven, in de publieke en particuliere sector; en niet-actieven: kiesgedrag (percentages) (1982)

	CPN PSP, EVP	PvdA	PPR D'66, DS'70	CDA	VVD	SGP GPV RPF
Ambtenaren	7,2	34,9	10,5	20,6	23,4	3,3
Particuliere werknemers	4,6	30,0	9,6	23,5	28,8	3,4
WAO-ers	(1,9)*	56,6	-	34,0	(3,8)*	(3,8)*
Werklozen	(3,7)*	40,7	-	25,9	22,2	(7,4)*
Respondenten totaal	5,0	31,8	8,0	26,8	24,8	3,2
Verkiezingen 8september	4,8	30,4	6,3	29,3	23,1	4,2

* Gering aantal respondenten.

Uit tabel 4 komen de volgende resultaten naar voren. Ten eerste: van de werknemers in de publieke sector (ambtenaren) stemt in 1982 35% op de Partij van de Arbeid en 7% op de nog linkser georiënteerde partijen. In totaal 42% van de werknemers in de publieke sector stemt uitgesproken links. Van de werknemers in de particuliere sector stemt slechts 35% op deze partijen. Er is in deze groep meer sympathie voor de VVD en het CDA (29% respectievelijk 24%).

Ten tweede: uitkeringstrekkers (WAO-ers en werklozen) stemmen in sterke mate op de Partij van de Arbeid. Van de WAO-ers brengt 57% zijn

stem op deze partij uit, van de werklozen 41%. Wel is het opvallend dat het CDA in de categorie WAO-ers oververtegenwoordigd is (34%). De VVD scoort onder werklozen nauwelijks onder het gemiddelde (22% op een totaal aandeel in het kiezersonderzoek van 25%). Hierbij dient wederom aangetekend te worden, dat die werklozen, die in het kiezersonderzoek hebben geparticipeerd en bovendien ter stembus gingen, wellicht als een specifieke groep binnen het Nederlandse werklozenbestand aangemerkt moeten worden.

Ten derde: van de niet-actieven onder de respondenten zowel WAO-ers als werklozen – geeft een verwaarloosbaar aantal te kennen op een links of rechts extremistische partij gestemd te hebben. Ook hier moet rekening worden gehouden met vertekeningen van het kiezersonderzoek. Maar in elk geval geeft het kiezersonderzoek *geen aanwijzing dat grote aantallen uitkeringstrekkers zich van de grote partijen afgewend hebben en meteen naar extremistische partijen zijn getrokken.*

Hierboven is geponereerd dat aandacht voor de inkomenspositie van werknemers in de publieke en werknemers in de particuliere sector het beeld, dat uit tabel 4 naar voren komt, in een aantal opzichten zou kunnen aanscherpen. Interessante subcategorieën zouden moeten zijn: ambtenaren met een hoog inkomen en werknemers in de particuliere sector met een laag inkomen.

In tabel 5 is het kiesgedrag in 1982 van werknemers in de beide sectoren

Tabel 5: Werknemers in de publieke en particuliere sector: inkomenspositie en kiesgedrag (percentages) (1982)

	Lage(re) inkomenspositie		Hoge(re) inkomenspositie	
	Ambtenaren	Particuliere sector	Ambtenaren	Particuliere sector
CPN, PSP, EVP	8,6	(1,7)	5,9	7,2
PvdA	41,4 ¹	34,7 ¹	33,8	26,1
D'66, DS'70, PPR	10,3	9,3	10,3	9,8
CDA	24,1	30,5	18,4	19,0
VVD	12,1	18,6	28,7	35,3
SGP, GPV, RPF	(3,4)	5,1	(2,9)	(2,6)
Totaal	100%	100%	100%	100%
	(n=58)	(n=118)	(n=136)	(n=153)

1. *Leesvoorbeeld:* Van de ambtenaren met een lage(re) inkomenspositie stemt 41,4% op de Partij van de Arbeid; van de particuliere werknemers met dezelfde inkomenspositie stemt 34,7% op de Partij van de Arbeid.

gedifferentieerd naar de inkomenspositie, die zij hebben. De tabel leidt tot de volgende resultaten en interpretaties. Ten eerste: van de ambtenaren met een lage(re) inkomenspositie stemt 50% op de Partij van de Arbeid of op linkser georiënteerde partijen. Liefst 60% van de ambtenaren met een smalle(re) beurs stemt al dan niet gematigd links: Particuliere werknemers met een lage(re) inkomenspositie neigen in relatief sterke mate naar het CDA (30,5%) en zijn voor een deel bij de VVD aangeland (19%). Opvallend mag heten dat *van de ambtenaren in de lagere inkomensklassen ongeveer één-derde op de huidige regeringspartijen (CDA en VVD) heeft gestemd, tegenover ongeveer de helft van de particuliere werknemers in een vergelijkbare inkomenspositie*. Het blijkt groot verschil te maken of de kleine(re) beurzen door de overheid of door ondernemingen gevuld worden.

Ten tweede: van de ambtenaren in de hoge(re) inkomensklassen stemt één-derde op de Partij van de Arbeid en een opmerkelijk groot deel (29%) op de VVD. Vergeleken met hun collegae in de lagere échelons van de publieke sector stemmen zij beduidend meer op de VVD. Opvallend is het geringe profijt dat het CDA van de cross-pressures onder de hogere ambtelijke rangen en standen trekt. Slechts 18% van de ambtenaren met een hoge(re) inkomenspositie stemt op het CDA.

Ten derde: in de hogere inkomensklassen bestaat een minder groot verschil in kiesgedrag tussen werknemers in de publieke en de particuliere sector dan in de lagere inkomensklassen. Nadere analyse wijst wel uit dat in de hoogste inkomenscategorie duidelijke verschillen aanwezig zijn. Van de best betaalde ambtenaren stemt één-derde op de Partij van de Arbeid, van de hoogste particuliere inkomensstrekkingen nog geen 15%; bij de top van het salariaat in de particuliere sector is de VVD bij uitstek favoriet (bijna 50%). Voor een verklaring van de sociaal-democratische oriëntatie van één-derde van de best betaalde ambtenarij zullen economische uitgangspunten niet toereikend zijn. Men zal moeten kijken naar keuzepatronen, die mede gebaseerd zijn op niet-economische en/of altruïstische motieven.²

Verlies- en winstrekeningen in de publieke en particuliere sector

In tabel 6 wordt het kiesgedrag van ambtenaren (en trend-volgers) en werknemers in de particuliere sector in de tijd vergeleken. Er is mede gebruik gemaakt van de gegevens van de kiezersonderzoeken van 1971 tot en met 1982.

Hoewel, mede door de kleine aantallen, voorzichtigheid geboden is met de interpretatie van de cijfers uit tabel 6, zijn er toch verschillen zichtbaar in

Tabel 6: Werknemers in de particuliere en publieke sector: inkomens positie en kiesgedrag, 1971 tot en met 1982 (percentages)*

	Lage(re) inkomensposities						Hogere inkomensposities													
	1971		1972		1977		1981		1982		1971		1972		1977		1981		1982	
	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P
CPN, PSP, EVP	3.8	8.6	4.6	9.1	3.2	0.7	16.7	3.5	8.6	1.7	3.8	3.3	4.7	-	3.6	-	6.8	7.4	5.9	7.2
PvdA	34.6	30.3	40.0	33.3	51.6	50.3	30.0	31.9	41.4	34.7	21.2	25.3	21.3	30.2	25.0	28.6	25.4	27.3	33.8	26.1
D'66, DS'70, PPR	19.2	16.6	10.0	21.1	6.5	6.5	23.3	21.2	10.3	9.3	29.5	26.8	18.0	16.3	10.7	14.3	16.9	18.0	10.3	9.8
CDA	38.5	34.9	29.2	24.2	29.0	27.5	23.3	29.2	24.1	30.5	31.1	30.1	26.7	31.4	28.6	11.9	23.7	28.1	18.4	19.0
VVD	-	3.4	7.7	9.1	6.5	11.1	3.3	9.7	12.1	18.6	12.1	9.9	20.7	16.3	25.0	38.1	20.3	17.2	28.7	35.3
SGP, GPV, RPF	-	2.9	5.3	-	-	2.0	3.3	4.4	3.4	5.1	2.3	2.7	6.0	4.7	7.1	2.4	5.1	1.6	2.9	2.6
Totaal aantal respondenten	(26)	(175)	(33)	(130)	(31)	(153)	(30)	(113)	(58)	(118)	(132)	(332)	(86)	(150)	(28)	(42)	(118)	(256)	(136)	(153)

* A: Ambtenaren.
P: Werknemers in particuliere sector.

Leesvoorbeeld: Van de ambtenaren met een lage(re) inkomenspositie stemde in 1971 34,6% op de PvdA, van de particuliere werknemers met dezelfde inkomenspositie stemde in 1971 30,3% op de PvdA.

verlies en winst tussen het CDA en de twee andere grote partijen. Het CDA heeft in iets meer dan tien jaar zwaar verloren in de publieke sector – onder de lagere inkomens bijna 15% en onder de hogere 13%. In de particuliere sector heeft het CDA minder verloren. Het blijkt zich nog het best te houden in de lagere inkomenssferen in de particuliere sector. Daar bleef het verlies althans beperkt tot circa 5%. De Partij van de Arbeid heeft daarentegen haar electorale successen vooral geboekt in de publieke sector. In de lage(re) échelons was er een vooruitgang van 7%, in de hogere van 13%. In de particuliere sector was er een bescheiden vooruitgang. De VVD heeft zowel in de publieke als in de particuliere sector sterke winst geboekt. De electorale successen zijn evenwel vooral te danken aan de groei van haar aanhang in de particuliere sector – met inbegrip van een stijging met 25% in de hogere inkomensniveaus van het bedrijfsleven. De zware verliezen van het CDA in de publieke sector – juist ook in de lage(re) strata – onderstrepen het hierboven vermelde gegeven, dat het CDA in de electorale strijd de stem van de ambtenaar en van de trend-volger heeft verloren. Die stem is niet alleen naar de Partij van de Arbeid gegaan, maar ook naar de VVD. Het geheel van de verlies- en winstrekeningen overziende, heeft het CDA nog de meeste greep op zijn electorale aanhang in de particuliere sector. Maar juist daar is de pressie van de VVD in hoge mate aanwezig (zie ook diagram 1). Vanuit electoraal-strategisch oogpunt is de Partij van de Arbeid evenwel een niet minder geduchte tegenstander. De Partij van de Arbeid lijkt zelfs nog een groeipotentieel te hebben in de lage(re) strata van de publieke sector.

Diagram 1: Verlies- en winstpercentages van CDA, VVD en PvdA in de publieke en particuliere sector (1971-1982)

	Publieke sector		Particuliere sector	
	Lage(re) inkomens	Hoge(re) inkomens	Lage(re) inkomens	Hoge(re) inkomens
CDA	-15 ¹	-13	-5	-11
VVD	+12	+17	+15	+25
PvdA	+7	+13	+4	+1

1. Leesvoorbeeld: het CDA heeft tussen 1971 en 1982 15% van zijn aanhang onder de ambtenaren (en trendvolgers) met een lage(re) inkomenspositie verloren.

Snijden in eigen vlees? Ambtenaren en particuliere werknemers over overheidsuitgaven en economische groei

Enig zicht op de overwegingen bij het stemgedrag in 1982 van werknemers in de publieke en in de particuliere sector is te verwerven door beider opvattingen over de betekenis van het niveau van de overheidsuitgaven en van de economische groei te bekijken. Daartoe zijn werknemers in de publieke en in de particuliere sector, die al dan niet 'te hoge overheidsuitgaven' dan wel 'te weinig economische groei' als het voornaamste of op één na belangrijkste probleem in dit land beschouwen, met elkaar vergeleken. Belangwekkend is vooral of en zo ja, hoeveel ambtenaren 'te hoge overheidsuitgaven' als één van de brandende problemen zien. Het antwoord op die vraag zegt iets over de mate waarin ambtenaren bereid of in staat zijn in eigen vlees te laten snijden. Zij hebben immers op het eerste gezicht baat bij zo hoog mogelijke overheidsuitgaven. Sommige theorieën omtrent ambtelijk gedrag zijn gebaseerd op de veronderstelling, dat ambtenaren zich om reden van eigenbelang, status, prestige of verabsolutering van het nut van hun arbeid louter en alleen voor de vergroting van hun budget – onderdeel van de overheidsuitgaven – inzetten (Van den Doel, 1978, p. 172-188).

Tabel 7: Ambtenaren en particuliere werknemers in 1982: 'te hoge overheidsuitgaven', 'te weinig economische groei' (percentages)

	Te veel overheidsuitgaven	Te weinig economische groei
	Als eerste of tweede probleem genoemd	Als eerste of tweede probleem genoemd
Ambtenaren	18,9 ¹	11,9
Particuliere werknemers	14,2	10,1
Respondenten totaal	12,5	8,4

1. Leesvoorbeeld: van de ambtenaren in het kiezersonderzoek acht 18,9% het te hoge niveau van de overheidsuitgaven het belangrijkste of op één na belangrijkste probleem in Nederland.

In tabel 7 vindt men de resultaten van de relevante gegevens. De tabel maakt duidelijk dat op louter eigenbelang gebaseerde overwegingen omtrent het politieke en stemgedrag van ambtenaren – en mogelijk ook van particuliere werknemers – niet alles bepalend zijn. Van de ambtenaren ziet 19% 'te hoge overheidsuitgaven' als het belangrijkste of op één na belang-

Tabel 8: Ambtenaren en particuliere werknemers in 1982: 'te hoge overheidsuitgaven' (hoogste inkomensklassen) (percentages)

	Op één na hoogste inkomensklasse	Hoogste inkomensklasse
Ambtenaren	17,9	32,6
Particuliere werknemers	7,5	30,9

Leesvoorbeeld: van de ambtenaren in de op één na hoogste inkomensklasse acht 17,9% 'te hoge overheidsuitgaven' het (op één na) belangrijkste probleem.

rijkste probleem in Nederland (zie ook tabel 8). In de twee hoogste inkomensklassen – zo blijkt uit een nadere berekening – geeft zelfs 24%, in de hoogste inkomensklasse niet minder dan één-derde van de ambtenaren zulks te kennen.

Opmerkelijk genoeg zijn in de hoogste inkomensklassen relatief meer ambtenaren dan particuliere werknemers deze mening toegedaan (zie tabel 8). Wellicht geldt dat respondenten sommige problemen scherper onderkennen en erkennen, naarmate zij er meer mee te maken hebben. Hoge(re) ambtenaren 'weten' waarover zij praten, wanneer zij de hoogte van de overheidsuitgaven als probleem nummer één of probleem nummer twee noemen. Diegenen onder hen, die zich in het stembokje hebben laten leiden door hun zorg over de te hoge overheidsuitgaven in Nederland, zijn mogelijkterwijze terug te vinden in tabel 5: een deel op zijn minst van de 28,7% van de hoge(re) ambtenaren, die hun stem hebben uitgebracht op de VVD.

Conclusies

De analyse van twee categorieën actieven – ambtenaren en particuliere werknemers – en twee categorieën niet-actieven – WAO-ers en werklozen – levert voor 1982 de volgende conclusies op. Ten eerste: ambtenaren gaan trouw naar de stembus, particuliere werknemers en WAO-ers ook, werklozen in beduidend mindere mate. Van de werklozen, die bereid waren in het kiezersonderzoek te participeren, heeft één op de drie niet gestemd.

Ten tweede: *ambtenaren en werklozen oriënteren zich in vergelijking met particuliere werknemers sterker op de Partij van de Arbeid en minder op de VVD en het CDA. WAO-ers stemmen relatief vaak op de Partij van de Arbeid en het CDA. Van de niet-actieven in het respondentenbestand stemt een verwaarloosbaar deel op extremistische partijen.*

Ten derde: *de partijen, die het kabinet-Lubbers steunen, vinden hun electorale basis in veel sterkere mate in de lagere rangen en standen van de particuliere sector dan in de vergelijkbare categorieën van de publieke sector. Wel krijgen zij electorale steun vanuit de hogere échelons van de publieke sector. Deze steun geldt vooral de VVD. Het CDA verliest vooral terrein in de lagere en hogere rangen en standen binnen de publieke sector. Het weet zijn verliezen in de periode 1971-1982 alleen in de lagere strata van de particuliere sector beperkt te houden; de VVD jaagt evenwel met toenemend succes op de stem van deze groep kiezers.*

Noten

1. De samenhang tussen stemmen/thuisblijven en inkomenspositie verschilt amper van die tussen stemmen/thuisblijven en 'subjectieve' sociale klasse.
2. Ook bij de analyse van het kiesgedrag van de beroeps categorieën maakt het weinig uit of men uitsplitst naar inkomenspositie of naar 'subjectieve' sociale klasse. Of het moet zijn dat het verschil in partijkeuze (huidige regeringspartijen versus oppositiepartijen) tussen werknemers in de publieke en werknemers in de particuliere sector zich vooral manifesteert in de middenklasse en in de op één na laagste, niet in de laagste 'subjectieve' sociale klasse. Van de ambtenaren, die zich indelen in de middenklasse of in de bovenlaag van de arbeidende klasse, stemt 56% op een links georiënteerde partij, 22% op de VVD en 18% op het CDA. Voor particuliere werknemers in dezelfde sociale klassen vinden wij: 40% links georiënteerd, 34% VVD en 25% CDA. Wederom een duidelijke aanwijzing betreffende de electorale steun vanuit de particuliere sector voor de huidige regeringspartijen en betreffende de electorale steun vanuit de publieke sector voor de oppositiepartijen.